

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

ΑΘΗΝΑ
2009

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
το παρελθόν

Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο

Από τον 19ο στον 21ο αιώνα

Το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο (ΒΧΜ) ιδρύθηκε με τον νόμο 401 της 17ης Νοεμβρίου 1914. Κατά την πρώτη περίοδο της λειτουργίας του διοικήθηκε από Εφορευτική Επιτροπή με πρόεδρο τον πρίγκιπα Νικόλαο και μέλη καθηγητές του πανεπιστημίου, ενώ πρώτος διευθυντής του ορίστηκε ο Αδαμάντιος Αδαμαντίου, καθηγητής της Βυζαντινής Τέχνης και Αρχαιολογίας στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ο ιδρυτικός νόμος του ΒΧΜ δεν προέκυψε εκ του μηδενός το 1914. Ήταν το αποτέλεσμα μιας μακρόχρονης ιδεολογικής διεργασίας, η επιτυχής κατάληξη μιας σειράς αποτυχημένων προσπαθειών. Συγκεκριμένα, την εποχή που τα εθνικά κράτη αναζητούσαν την ταυτότητά τους μέσα από τη μελέτη του παρελθόντος, που τα πανεπιστήμια της Ευρώπης ενέτασσαν στα προγράμματα σπουδών τους για πρώτη φορά τη μελέτη της βυζαντινής περιόδου και που οι Έλληνες «ανακάλυπταν» το Βυζάντιο ιδρύθηκε στην Αθήνα η Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία (ΧΑΕ), τον Δεκέμβριο του 1884. Η Εταιρεία αυτή, η οποία δημιουργήθηκε για να προστατεύσει τα χριστιανικά κειμήλια και να καταδείξει την αδιάλειπτη ζωή

της Εκκλησίας, αποτέλεσε, παρά τον θρησκευτικό προσανατολισμό της, πρόδρομο του ΒΧΜ. Σχεδόν ταυτόχρονα, μεταξύ 1897 και 1914, και υπακούοντας στις επιταγές των καιρών —ιδεολογικές, επιστημονικές— και στις πιέσεις της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, το κράτος αποπειράθηκε πάνω από μία φορές να ιδρύσει ένα Βυζαντινό Μουσείο, ένα μουσείο που θα παρουσίαζε τα μεσαιωνικά κειμήλια του Ελληνισμού αποδεικνύοντας την αδιάκοπη ζωή του έθνους. Τα σχετικά νομοθετήματα (1897, 1909) δεν τέθηκαν ποτέ σε ισχύ· το «Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο» ιδρύθηκε αργότερα με τον νόμο του 1914 και ο προσανατολισμός του δεν ήταν αποκλειστικά θρησκευτικός ή εθνικός καθώς η προβολή της βυζαντινής τέχνης ήταν πλέον επιβεβλημένη.

Την πρώτη περίοδο λειτουργίας του μουσείου ακολούθησε η λεγόμενη εποχή Σωτηρίου (1923-1960), η σημαντικότερη ενδεχομένως για τη διαμόρφωσή του. Κατά τη διάρκειά της το μουσείο απέκτησε τη Συλλογή της ΧΑΕ (1923), και τα Κειμήλια των Προσφύγων (1923, 1926), εγκαταστάθηκε μόνιμως στη Villa Ilissia (1930) και υπέστη συνολική αναδιοργάνωση με τη συστηματική

ταξινόμηση των συλλογών του, των αιθουσών του αλλά και των εργαστηρίων συντήρησης. Μετά τον Γεώργιο Σωτηρίου τη διεύθυνση του μουσείου ανέλαβαν αξιόλογοι άνθρωποι, οι περισσότεροι εκ των οποίων διαπρεπείς επιστήμονες, που όλοι τους φρόντισαν για την εξέλιξη και την εύρυθμη λειτουργία του.

Η σημαντικότερη πάντως αλλαγή την οποία βίωσε το μουσείο από την εποχή του Γ. Σωτηρίου ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1980, όταν διευθύντρια ήταν η Μυρτάλη Αχειμάστου-Ποταμιάνου, και δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί· πρόκειται για την επέκταση των εγκαταστάσεων του μουσείου και την επανέκθεση των συλλογών του.

Έτσι, το 1999, όταν ανέλαβα τη διεύθυνση του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου, βρέθηκα αντιμέτωπος με μια πρόκληση: τη σταδιακή αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό του μεγάλου αυτού μουσειακού οργανισμού με τις πλούσιες συλλογές και τη βαριά κληρονομιά με τρόπο που να ανταποκρίνεται στις προκλήσεις των καιρών.

Σήμερα πολλά έχουν γίνει σε πολλά επίπεδα: εκτεταμένες εργασίες στην κτηριακή υποδομή, τον εξοπλισμό και τον

περιβάλλοντα χώρο, αναδιάρθρωση του συστήματος διαχείρισης των συλλογών (ταξινόμηση, ψηφιοποίηση, αποθήκευση), αναμόρφωση της εκθεσιακής πολιτικής μέσα από τη νέα μόνιμη έκθεση και τις ποικίλες περιοδικές, ανασυγκρότηση της εσωτερικής δομής με τη δημιουργία οργανωμένων γραφείων (Εκδόσεων, Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Επικοινωνίας, Τεκμηρίωσης, Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων), σχεδιασμός μιας σταθερής επικοινωνιακής και εκπαιδευτικής στρατηγικής, ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού με νέους επιστήμονες από ποικίλες ειδικότητες, πολλαπλασιασμός των δράσεων σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο, ανάπτυξη εκδοτικής πολιτικής.

Πρόκειται ασφαλώς για μια συλλογική προσπάθεια με έναν κοινό στόχο: να μετατραπεί το μουσείο σε ένα πραγματικά ανοιχτό στην κοινωνία χώρο μάθησης και ψυχαγωγίας, ανοιχτό στον διάλογο, σε χώρο που πραγματεύεται τη μνήμη χωρίς να αγνοεί τα ερωτήματα και τις αγωνίες του παρόντος.

Σε αυτή την προσπάθεια αλλά και στο έργο όλων εκείνων που μόχθησαν για το μουσείο τα 100 τελευταία χρόνια είναι αφιερωμένο ετούτο το βιβλίο.

Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία

Η Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία (ΧΑΕ) ιδρύθηκε τον Δεκέμβριο του 1884. Όπως καθίσταται σαφές από το καταστατικό και την Εγκύκλιο ίδρυσής της η Εταιρεία είχε ως σκοπό της αφενός τη συλλογή και διάσωση των μνημείων της χριστιανικής αρχαιότητας και αφετέρου τη σύσταση Μουσείου Χριστιανικής Αρχαιολογίας. Με γενικό γραμματέα τον Γεώργιο Λαμπάκη και μέλη εξέχοντα πρόσωπα της αυλής, της Εκκλησίας, των πνευματικών και επιχειρηματικών κύκλων της πρωτεύουσας, και με την υποστήριξη της βασίλισσας Όλγας η Εταιρεία κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια να υλοποιήσει τους προγραμματικούς στόχους της, με πρωτεργάτη τον ακαταπόνητο Λαμπάκη που συνέβαλε τα μέγιστα ταξιδεύοντας, φωτογραφίζοντας, συγκεντρώνοντας και ταξινομώντας έργα.

Το 1897 κυκλοφορεί διάταγμα «περί συναγωγής τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων καὶ καταρτισμοῦ Βυζαντινοῦ καὶ Χριστιανικοῦ Μουσείου», το οποίο όμως δεν υλοποιείται. Επανελημμένα εισάγεται στη Βουλή, το 1907 και 1908, νομοσχέδιο «Περί ἰδρύσεως Χριστιανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου», χωρίς όμως να ψηφισθεί. Παρά την έντονη δραστηριοποίηση του Λαμπάκη και

της Εταιρείας τα αποτελέσματα ήταν μερικά· η Εταιρεία προσέφερε έργο, συλλέγοντας αντικείμενα, οργανώνοντας εκδηλώσεις και αναπτύσσοντας εκδοτική δραστηριότητα αλλά δεν επέτυχε να θεσμοθετήσει διά νόμου Μουσείο. Δεν διέθετε καν μόνιμη στέγη για τη συλλογή της λόγω των περιορισμένων πόρων της· η ΧΑΕ δεν ελάμβανε κρατικές επιχορηγήσεις ούτε είχε σταθερή εισροή εισοδημάτων. Έτσι η συλλογή της φιλοξενήθηκε καταρχάς στο κτήριο της Ιεράς Συνόδου (1890), στη συνέχεια στο κτήριο του Πολυτεχνείου (1892), και τέλος στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (1893) όπου και παρέμεινε για 30 χρόνια μέχρι δηλαδή το 1923, οπότε και ενσωματώθηκε στο ΒΧΜ.

Η ίδρυση της ΧΑΕ συνδέεται άμεσα με τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και τις ιδεολογικές ανησυχίες της εποχής που έστρεφαν το ενδιαφέρον των πνευματικών ανθρώπων προς τη μεσαιωνική περίοδο της Ιστορίας και την προστασία των μεσαιωνικών μνημείων. Λίγα μόνο χρόνια μετά τη διατύπωση της θεωρίας του Φαλλμεράυερ για τον εκσλαβισμό του ελλαδικού χώρου, και σε μια εποχή κατά την οποία διατυπώνονται στα Βαλκάνια και την Ευρώπη οι

ιδεολογίες των «εθνικών» κρατών, η ΧΑΕ συνδέει, παρακολουθώντας την πορεία του χριστιανισμού, τη μελέτη των μεσαιωνικών μνημείων με την απόδειξη της συνέχειας του έθνους. Ωστόσο, ο χαρακτήρας της ΧΑΕ παραμένει σε μεγάλο βαθμό θρησκευτικός —στόχος της ήταν πάντα η συγκέντρωση, μελέτη και έκθεση των αντικειμένων που τεκμηρίωναν την αδιάκοπη ζωή της Εκκλησίας από τους πρωτοχριστιανικούς χρόνους έως και τον 19ο αιώνα.

2. Ο Γεώργιος Λαμπάκης (1854-1914). Υφηγητής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γραμματέας της βασίλισσας Όλγας, ιδρυτικό στέλεχος και γενικός γραμματέας της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (ΧΑΕ). (Φωτογραφικό Αρχείο Οικογενείας Λαμπάκη)

3. Άποψη από την πρώτη έκθεση του Μουσείου της ΧΑΕ το 1890 στην Ιερά Σύνοδο. Ο τρόπος έκθεσης των αντικειμένων του μουσείου μάς είναι σήμερα γνωστός από τις φωτογραφίες του Γ. Λαμπάκη και από την περιγραφή του Κ. Δ. Καπράλου στην εφημερίδα «Απόλλων». (Ιστορικό Αρχείο ΒΧΜ, ΧΑΕ 1470α)

4. Το Μουσείο της ΧΑΕ σε χώρο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου το 1903. Η Συλλογή της ΧΑΕ, που στεγάστηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο για 30 χρόνια (1893 έως 1923), το 1893 αριθμούσε 1.670 αντικείμενα. (Ιστορικό Αρχείο ΒΧΜ, ΧΑΕ6720)

5. Από τις περιοδείες του Γ. Λαμπάκη:
Κίμωλος. Το εσωτερικό του κάστρου και κάτοικοι
του νησιού. (Ιστορικό Αρχείο ΒΧΜ, ΧΑΕ5288)

6. Στον Ιορδάνη ποταμό. Στιγμιότυπο από την περιοδεία-προσκύνημα του Γ. Λαμπάκη στους Αγίους Τόπους το έτος 1905. Μαζί του η σύζυγός του Ευθαλία, συνοδοιπόρος στις περιοδείες του. (Ιστορικό Αρχείο ΒΧΜ, ΧΑΕ5953)

7. Ο Γεώργιος και η Ευθαλία Λαμπάκη σε άμαξα στον δρόμο για την Πέργαμο. (Ιστορικό Αρχείο ΒΧΜ, ΧΑΕ6037)

8. Από τις περιοδείες του Γ. Λαμπάκη.
Τα ερείπια της βασιλικής Δίσις Σάρδεις.
(Ιστορικό Αρχείο ΒΧΜ, ΧΑΕ6094)

9. Από τις περιοδείες του Γ. Λαμπάκη.
Καραβάνι στη Σώκια (Μαιανδρούπολη) της Μικράς Ασίας,
(Ιστορικό Αρχείο ΒΧΜ, ΧΑΕ6422)

10. Λαοδίκεια. Ο Γ. Λαμπάκης αναπαριστά χωρίο της Αποκάλυψης —το χωρίο χρησιμοποίησε αργότερα για τον υπομνηματισμό της φωτογραφίας στο ευρετήριο του μουσείου: «Ο Διευθυντής του Χριστιανικοῦ Μουσείου Γ. Λαμπάκης κρούων τὴν θύραν οἰκίας πινὸς κατὰ τὸ Ἄποκαλ. δ΄ 20». (Ιστορικό Αρχείο ΒΧΜ, ΧΑΕ6131)

